

Demilitarizace evropského vzdušného prostoru

Polsko, podobně jako Česká republika, zdědilo po rozpadu Varšavské smlouvy této koalici přizpůsobenou protivzdušnou obranu. Jakým způsobem přeměnit tento téměř válečný systém výstrahy, ale nejen to, jak restrukturalizovat PVO států střední Evropy a demilitarizovat středoevropský vzdušný prostor, o tom všem pojednává článek polských vojenských teoretiků plk. doc. dr. Mariana Kowalewského a plk. doc. dr. Bogdana Zdrodowského, který vyšel v č. 2/95 polského armádního teoretického časopisu MYŚL WOJSKOWA, jehož překlad otiskujeme.

„Válečný“ systém výstrahy v napjaté době

Politicko-vojenská situace v Evropě, rozdělené na dva protikladné bloky, byla základní příčinou všeobecné psychózy hrozby nenadálého vzdušného napadení potenciálním protivníkem. Míra tohoto nebezpečí po 2. světové válce rostla úměrně s vývojem leteckých a raketových prostředků napadení.

Pocit ohrožení se udržoval dokonce nejen v době deklarativního, ale i skutečného uvolnění. Každý neidentifikovaný vzdušný objekt¹ mohl být možným zdrojem třetí světové války. Dospělo to až tak daleko, že výstražný systém protivzdušné obrany (PVO) býval uveden do zvýšeného pohotovostního stupně i z důvodu pouhého přeletu ptáků, netypické ionizace plynových oblak anebo nesnáze v civilním letectví. Tyto případy bývaly příčinou uvedení do vyšších stupňů pohotovosti nejen v hotovostním systému PVO, ale také ve strategických jaderných silách velmocí, o čemž se svět dověděl až po letech. Svědčilo to o spolehlivosti obranného systému, ale též to vypovídalo, že tato spolehlivost se může stát příčinou následného tragického omylu. Ne sice často, ale přece jen k těmto omylům docházelo. Můžeme si uvést příklady:

- 20. 4. 1978 narušil dopravní letoun Boeing 707 jihokorejských aerolinií vzdušný prostor SSSR a byl jeho protivzdušnou obranou přinucen přistát na zmrzlém jezeře;
- 1. 9. 1983 sestřelilo stíhací letectvo PVO SSSR² dopravní Boeing 747 nad Kamčatkou;
- několik měsíců po této události byl z americké vojenské lodě zasažen raketou íránský dopravní letoun A.300;
- 28. 5. 1987 se uskutečnilo přistání sportovního letadla Cessna 172 německého občana Mathiase Rusta na Rudém náměstí v Moskvě, což uvedlo do pohotovosti síly PVO SSSR³;
- událostí roku 1989 byl let stíhačky MiG-23, která osamocena přeletěla nad polovinou Evropy, poté co ji ve stavu nouze opustil pilot.

Všechny tyto události vešly ve známost přičiněním tiskových agentur, ale - kolik podobných zůstalo světu zamlčeno?

Obavy před následky tragických omylů a různých neštěstí nebyly nikdy tak značné, aby přinutily odpovědné funkcionáře k zanechání honby za stále dokonalejšími prostředky, metodami a formami vojenského střežení vzdušného prostoru. Nadále přetrvával vývoj leteckých, raketových a radiotechnických složek systému protivzdušné obrany. Za této situace byla určitým mezníkem americká prezidentská doktrína č. 119 z 6. ledna 1984, nazvaná *Iniciativa prezidenta v oblasti strategické obrany*.

Vývoj systémů protivzdušné obrany probíhal v souladu se skutečností, že byl od samého počátku pokládán za systém defenzivní, který má sloužit k odrazení agrese. Odpovědní činitelé nepostřehli nebo nechtěli postřehnout to, že hlavním prostředkem eventuálního boje byly rakety schopné neočekávaných jaderných úderů a způsobit účinně ničit ne pouze případného vzdušného agresora.

Nepřetržitý vývoj techniky a technologie systémů protivzdušné obrany vedl k tomu, že se přeměnily ze systémů **zabezpečujících** cíle války a boje v systémy **podmiňující** úspěch v ozbrojeném boji. Jako příklad této přeměny můžeme jmenovat průběh války v oblasti Perského zálivu.

PVO a odzbrojovací proces

Tendenční interpretace charakteru protivzdušné obrany může vést nejspíš k závěru, že PVO musí být vyloučena z účasti v odzbrojovacím procesu. V dějinách vojenství a diplomacie je rozhodně možno nalézt příklady částečné demilitarizace protivzdušné obrany, např. určitá nařízení versailleské mírové smlouvy omezovala počty letadel a kategorie protiletadlového dělostřelectva, které mohlo vlastnit Německo. Takový precedens činí výjimku potvrzující pravidlo. Ještě nyní totiž stojí na stráží vzdušných hranic evropských zemí v plné připravenosti bojové průzkumné a raketové prostředky, schopné ničit protivníka v několika sekundách. Tato stálá připravenost je nejenže velice nákladná, ale může mít také jistý provokující efekt.

Proto je možné předpokládat, že v nejbližší budoucnosti, po ustálení nynějších změn ve střední Evropě, vzniknou podmínky pro přetvoření evropských vojenských struktur. Proces OBSE, dohody CF - 1 a CF - 2 jsou dobrým základem těchto změn. Další, konečnou etapou změn v daném stavu a charakteru vojenského systému, který byl vytvořen v Evropě, je zřeknutí se udržování PVO ve stavu nejvyšší pohotovosti v době míru.

Z našeho pohledu mohou významnou roli ohledně tohoto typu změn sehrát země střední Evropy; to vzhledem k jejich geopolitické poloze a povaze změn, ke kterým dochází v této části kontinentu.

O koaličním charakteru protivzdušné obrany

Systém protivzdušné obrany zemí střední Evropy byl ještě donedávna integrální částí systému PVO Varšavské smlouvy. Podstata této integrace byla v prioritním stanovení cílů a úkolů protivzdušné obrany koalice v poměru k úkolům ochrany území jednotlivých členských států. Taková hierarchie cílů a úkolů PVO nepřála suverénní vojenské politice států Varšavské smlouvy. Jejich systémy protivzdušné obrany byly organizačním i výkonným prvkem koaličního systému. Například systém protivzdušné obrany bývalé

NDR společně se systémem protivzdušné obrany jednotek sovětské armády rozmístěných na jejím teritoriu zabezpečoval západní strategické pásmo protivzdušné obrany koalice.

Vzhledem na svou polohu realizovalo Polsko úkol obrany severního křídla koalice soustředěním hlavního úsilí svého systému protivzdušné obrany na baltské pobřeží a pro splnění tohoto úkolu vyčlenilo značné síly a prostředky.

Podobná řešení i podobné priority existovaly na jižních hranicích vzdušného prostoru koalice.

Jestliže kritizujeme tehdejší stav věci, je třeba brát v úvahu nejen její zápory, ale i klady. Faktem zůstává, že bojeschopnost protivzdušné obrany Polska, Maďarska, Československa a Bulharska nebyla špatná. Rozdělení úsilí v rámci koalice racionalizovalo náklady a zvětšovalo pocit bezpečnosti.

Nová situace vyžaduje nová řešení

Situace se radikálně změnila po zrušení Varšavské smlouvy. To, co bylo potřebné pro koalici, se ukázalo jako slabé a nedostatečně zorganizované pro jednotlivé země. Nepřízpůsobení systémů protivzdušné obrany států střední Evropy novým podmínkám vyplývá také z toho, že Sovětský svaz pozbyl ochranného deštníku, zvláště v oblasti protiraketové obrany.

Státy střední Evropy stojí v současnosti před nezbytným provedením zásadních strukturálně-organizačních a kvalitativních změn „národních“ systémů protivzdušné obrany. Jakého druhu a charakteru budou tyto změny a zda je obyvatelé těchto zemí přijmou - právě takové jsou otázky do diskuze.

O povaze změn v systémech protivzdušné obrany států střední Evropy bude dle našeho mínění rozhodovat role, kterou bude hrát vzdušný prostor střední Evropy ve vztahu mezi SNS a sjednocenou západní Evropou. **Vzdušný prostor Polska, České republiky, Slovenska a Maďarska tvoří poprvé v historii skutečné nárazníkové pásmo, jež může být v této fázi zdrojem pocitu jak nebezpečí, tak ohrožení.**

Můžeme zcela jistě předpokládat, že západní Evropa i SNS budou v této oblasti činit rozhodnutí prospěšná především pro ně. Proto je pro státy střední Evropy již nyní **velice důležité přijmout rozhodnutí**, zda bude Evropa akceptovat silnou PVO ve své centrální části, tak silnou, aby zabránila využití tohoto vzdušného prostoru jako tranzitního „území“ pro útok nebo protiútok. Nebo naopak, zda by nebylo lepší, kdyby protivzdušná obrana daného regionu byla slabá, tak slabá, aby bylo možné tento vzdušný prostor kýmkoliv vojensky využívat. To by lákalo k předurčení takového prostoru pro rozpoutání případné gigantické vzdušné bitvy.

Zodpovědět podobné otázky vyžaduje čas. Avšak již dnes je zřejmé, že **restrukturizace protivzdušné obrany států střední Evropy je nezbytným krokem a s přistoupením k němu není možno nadále otálet.**

Plán postupné demilitarizace

Domníváme se, že Polsko musí vzhledem ke své geopolitické poloze vystoupit s iniciativou týkající se charakteru protivzdušné obrany. To by mohlo povzbudit jiné země, aby se vzdaly všeho přežitého a nepřejícího udržování bezpečnosti v Evropě. Takováto

iniciativa by byla dalším signálem posilujícím věrohodnost cílů vojenské politiky Polska, které ohledně budování obranného systému dominuje myšlenka ozbrojené neutrality.

Analýza konkrétních evropských politicko-vojenských, operačních a ekonomických podmínek opravňuje autory k předložení plánu postupné demilitarizace té části PVO, která plní úkoly v době míru. Je nezbytné rozdělit polské vzdušné pásmo na *operační* (vojenské) a *kontrolované* (civilní). Celý vzdušný prostor Polska musí mít jednoho „civilního“ pána a pro všechny jeho uživatele musí platit stejné právo. Je třeba si totiž uvědomit, že tento prostor představuje stejné bohatství jako plocha pevniny či moře, zvláště když se nachází v tak důležitém místě v Evropě. Podmínkou využívání tohoto bohatství je ale rezignace na jeho vojenské řízení (velení) spolu se současným uzpůsobením pro civilní řízení.

Uskutečnění zmíněné reformy by znamenalo nezbytnost zavedení a udržování dvou institucionálně nezávislých struktur protivzdušné obrany: zvláště pro období míru a války.

Při selhání této organizační duplicity musí PVO:

- zabezpečit v mírové době účinné střežení a kontrolu vzdušného prostoru Polska a plnit obranné funkce týkající se jeho případného narušitele (působit proti činům vzdušného terorismu);
- zachovat bojeschopnost pro působení proti prostředkům vzdušného napadení v případě ozbrojené agrese proti Polsku.

Systém protivzdušné obrany musí být v době míru připraven k provádění těchto následujících úkolů:

- ▲ varování a neustálé informování státních a vojenských orgánů o letecké aktivitě sousedních států a případných činnostech, prováděných v blízkosti našich hranic;
- ▲ ochrana integrity vzdušného prostoru reagováním na každý přelet mající charakter ohrožení (přelet neznámého letounu nebo letounu, jehož počínání se neshoduje s obecně přijatými zásadami a předpisy);
- ▲ kontrola leteckého provozu, především v oblasti dodržování norem a zásad, koordinace vojenského a civilního leteckého provozu a též zkušebních^{4/} letů;
- ▲ vyhledávání a záchranářské práce včetně organizování operativní spolupráce skupin pro hledání ztracených letounů a letecká záchraná služba.

Pro realizaci požadovaných úkolů protivzdušné obrany v době míru je nutno uskutečnit radikální změny v její organizační struktuře.

Domníváme se, že za ochranu vzdušných hranic státu musí odpovídat civilní orgány letové kontroly^{5/} a také civilní systémy pro spojení a zabezpečení vzdušného provozu. Účast vojenských leteckých, raketových a radiotechnických jednotek při ochraně vzdušných hranic musí být vymezena samostatnými právními akty (podobně jako nařízení Rady ministrů z 28. května 1991 týkající se použití bezprostředních donucovacích prostředků a také použití střelné zbraně příslušníky polské pohraniční stráže).

* * *

Vybudování systému ochrany vzdušných hranic v době míru na základě složek ozbrojených sil by bylo prvním činem, jenž by byl přímým pozůstatkem studené války, kdy byla obrana suverenity státu udržována ozbrojenými silami ve stavu plné připravenosti, což jsme již překonali. Předpokládáme, že v současnosti je již možno zorganizovat účinnou civilní ochranu vzdušných hranic Polska, která by upevnila pocit bezpečí uživatelů vzdušného prostoru. Tato ochrana má při spolupráci se systémy průzkumu, kontroly a ochrany vzdušného prostoru sousedních států šanci stát se zárodkem, tedy modelovým řešením evropského kolektivního bezpečnostního systému.

Zdá se, že současná mezinárodní situace této koncepci přeje, zvláště když v oficiálních výrocích představitelů NATO zaznívají stále častěji úvahy o podobných změnách v systémech protivzdušné obrany evropských států.

Poznámky redakce:

- ^{1/} V terminologii PVO AČR se veškeré (nejen) vzdušné objekty, zobrazující se na obrazovkách přijímacích indikátorů, nazývají cíle.
- ^{2/} Sestřel dopravního letounu společnosti Koran Air Lines byl proveden stíhacím letounem Zabajkalského vojenského okruhu typu Su-15 („FLAGON“), jehož pilot, major Osipovič, odpálil na B-747 řízenou střelu vzduch-vzduch.
- ^{3/} Po této události byl z funkce velitele PVO SSSR odvolán hlavní maršál letectva A. I. Koldunov, který v době 2. svět. války působil jako stíhač a osobně sestřelil nejméně 36 německých letadel.
- ^{4/} Zde mají autoři zřejmě na mysli zabezpečení provádění tzv. kruhových obletů, konaných vlastními (zpravidla stíhacími) letouny, na které se z cvičných důvodů zaměřují radiolokátory, aby se jejich operátoři procvičili ve sledování a „vedení“ cílů.
- ^{5/} V terminologii PVO AČR se namísto tohoto výrazu používá termínu *orgány řízení letového provozu*. Nesprávně používané spojení „letová kontrola“ vzniklo z nepřesného překladu anglického slova *control*, což znamená řídit, nikoli kontrolovat.

-JAL-